

НОВО ВРЕМЕ

Прилог за монографију

Први број листа, „Ново време“, изашао је 16. маја 1941. године у Београду. Његовим покретањем, по званичном образложењу, требало је испунити празнину насталу престанком излажења предратних листова: „Политика“, „Време“, „Правда“¹ Као издавач је означено новоосновано Српско издавачко предузеће АД. На челу уредничке екипе стајао је угледни предратни новинар „Политике“ и шеф Централног пресбироа Министарског савета у време председничко-вања Драгише Цветковића, Предраг Милојевић. Одговорни уредник за политички део био је Никола Капетановић, за домаћу хронику Живојин Вукадиновић, за привредни део Душан Лопандић и за спортску страну — Бора Кесић.²

Лист је у ствари био гласило тек основане Комесарске управе, постављене одлуком генерала Ферстера, немачког војног заповедника у Србији. Савет комесара, на челу са Миланом Аћимовићем, користиће током даља три и по месеца своје управе, „Ново време“ као своје основно идеолошко-пропагандно средство. Крајем августа, лист ће „преузети“ Недићева влада.

Функцију основног преносника владине пропаганде јавности, „Ново време“ ће задржати све до краја свог излажења, тј. до почетка октобра 1944. године. Кажемо пропаганде а не политике, јер сматрамо да штампа, особито тзв. политичка штампа не одражава у целости чак ни званичне политичке ставове оних институција или група, које иза ње стоје, већ представља јак облик пропаганде.

Током три и по године излажења (1066 бројева), мењао се у по нечем изглед „Новог времена“, смањивао се од неког времена обим листа, да би најзад са почетних осам страна, спао на свега две. Почев од јесени 1943. године, након капитулације Италије, све је уобичајеније да уводнике пишу Немци, немачки војни и политички коментатори. Уз све те мене, сачувана је основна физиономија листа, као дневног, информативног, полузваничног гласила српске владе под окупацијом, односно на самом почетку Савета комесара.

Ми се у овом раду нећемо бавити „Новим временом“, као извором за његово доба, у смислу реконструкције догађаја и збивања

¹ „Ново време“, бр. 1, 16. V 1941. год. Београд, стр. 4.

² Исто, стр. 6.

у Србији под окупацијом 1941—1944. године, на основу информација садржаних у листу. Нас овде интересује сам лист, посебно његово „идејно усмерење“, при чему наравно, не можемо сасвим заобићи ни сферу тзв. догађајне историје, јер је развој листа до одређене мере условљавала, та спољна, уосталом врло бурна догађајност у првој половини пете деценије овога века.

У мају 1941. године издавачи и уредници листа, кренули су са нескривеним амбицијама. Ситуација у земљи, такође и на континенту обећавала је трајност новоуспостављеном поретку. Део политичких и интелектуалних кругова у Србији, углавном од раније германофилски расположен, а сада од стране окупатора уведен у управу, под директном контролом немачких званичника, чинио је све што је било у његовој моћи да живот заједнице врати у уобичајене токове — на првом месту да организује привреду. Овај општи напор окупатора и подређене му Комесарске управе у пролећним месецима 1941. године, усмерен ка нормализовању прилика на територији, војног заповедника за Србију — како се у недостатку прецизнијег термина називала област Србије и Баната окупирана од немачке оружане силе — дошао је у пуној мери до израза у мајско-јунским бројевима „Новог времена“.

У уводним чланцима, најчешће потписаним од редакције, уочљиво је дистанцирање од међуратних режима и њихове укупне политике, те залагање за искључиво српство, против либерализма, а за снагу државе.³ Очито се радило о намери да се ширим слојевима укаже на неопходност даљег живота у ујум, националним границама, што не значи искључиво у тадашњим границама Србије, с једне стране, а са друге стране радило се о прихватању тоталитарно организоване државе као позитивног узора. У прилог реченом нарочито може да послужи изјава комесара Министарства унутрашњих дела, Милана Аћимовића, од 25. маја 1941. године, да се: „Никаква партијско-политичка делатност у земљи не може и неће трпети“,⁴ као и разлагање комесара Министарства народне привреде, инж. Милосава Васиљевића, (недвосмислено антидемократски опредељено), са пронацистичком, изричито антисемитском нотом.⁵

Све до друге половине јуна, до напада Немачке на Совјетски Савез, комунизам и као покрет и као идеологија, у потпуности је игнорисан. Тек са 22. јуном, кренула је лавина антикомунистичких написа, при чему је Димитрије Љотић имао посебну и истакнуту улогу, медитирајући о комунизму, углавном на основу совјетске међународне емпирије.

Али зато, ако се о комунизму у мајско-јунском периоду 1941. године ћутало, бучна критика капитализма, као неприродног, јеврејског изума, није никада престајала. Карактеристична су у том погледу иступања др Стевана Иванића, комесара Министарства со-

³ Ново време, бр. 1, 16. V 1941. год. стр. 1; исто бр. 3, 18. V 1941. год. стр. 1.

⁴ Исто, бр. 11, 26. V 1941. год. стр. 1.

⁵ Исто, бр. 14, 29. V 1941. год. стр. 1, 2.

цијалне политике и народног здравља⁶ и књижевника Светислава Стефановића.⁷

Као што је напред већ речено, период који претходи немачком нападу на Совјетски Савез и отпочињању партизанских акција у Србији, био је, уколико је о „Новом времену“ реч, обележен напором да се у јавност укорени идеја о потреби, али и могућности, да се и у условима окупационог режима, делује конструктивно у циљу обнове земље. Велики простор су добијале изјаве функционера комесарског режима, које су садржавале обећања успоставе, праведнијег и у сваком погледу успешнијег друштва. Тако Милан Аћимовић у свом говору од 25. маја 1941, године који је у новинама насловљен са: „Неопходно је да Срби постану једна мисао и једна воља“, истиче у први план начела солидарности и социјалне правде, рада као основног мерила вредности, те даље најављује планску организацију привреде и пуну запосленост.⁸

Сама уравнотеженост у распореду сталних рубрика, требала је да „Новом времену“ да уобичајен новински изглед и да читаоцима сугерише, како се ето, упркос [минулом рату] живот наставља, улазећи у своје свакидашње токове. Синтагму, [минули рат], тада много употребљавану, треба објаснити. Наиме, из броја у број „Ново време“ нам говори како је рат завршен, како је сада наступило послератно време обнове, и како, сем о раду, нио чему другом не треба мислити. Рат се истина води још у свету, и прва страница листа је скоро увек резервисана за вест о потопљеним енглеским бродовима на Атлантику, (чак и после отварања Источног фронта тема потапања бродова, остала је омиљена), али се то Срба наравно није требало да тиче. Срби су (реч Југословени се доследно не употребљава) свој рат изгубили и они сада после распада Југославије граде под окриљем окупатора заједницу чији се коначни облик још неда сагледати.

Вести из Хрватске — прекодринских и прекосавских крајева — дају се на другој страни, заједно са вестима из Бурме и Уругваја. Простор Црне Горе се месецима готово и не помиње, а Македонија је током три и по године излагања листа, поменута свега неколико пута, и то „неутрално“. Као што је друга страна одређена за вести из света, а видели смо да то значи и из Хрватске и других наших земаља, на трећој страни су најчешће чланци програмског карактера, амбициозно писане анализе и рекалитулације и опсежни војни коментари. На четвртој страни су углавном привредни прегледи. У оквиру привредних тема, нарочито првих месеци, а такође приликом сезонских кампања (спремање за зимску помоћ, рецимо), доста простора узима набрајање онога што је Југославија имала и употребивање са 1941—1944. године постојећим привредним потенцијалом Србије. На петој страни су разне „мале вести“ из земље, а простор од шесте до осме стране, запремају вести из спорта, биоскопски и радио-програми, огласи и читуље. Културна

⁶ Ново време, бр. 22, 6. VI 1941. год. стр. 1, 2.

⁷ Исто, бр. 47, 3. VII 1941. год. стр. 3.

⁸ Исто, бр. 11, 26. V 1941. год. стр. 1.

рубрика се постепено формирала, освајајући простор на петој, шестој страни, како-кад.

У првим месецима излагања, саставни део новинског лика [Новог времена], чинили су огласи типа — траже се, тражим... неизбежна последица априлске катастрофе, бројни, за родбину изгубљени, нестали, попуњавали су својим фотографијама читаве стране (последње) и то недељама, месецима.

Пошто се до извесне мере држимо хронолошког принципа, то ћемо се касније осврнути на изглед и функцију читуља у листу о којем говоримо. Кажемо функцију, колико год то необично изгледало, јер је несумњиво да су посмртни огласи овде објављивани са јасно одређеним циљем. Засад рецимо само толико да су то често биле смртвонице људи палих у борбама са партизанима, или пак оних личности, које су имале „беспрекорну“ предатну биографију; наравно беспрекорну са гледишта уређивача „Новог времена“ и оних који су иза њих стајали. У вези са посмртним огласима, навестимо само још и то, да ће се путем њих, у октобру 1941. године и касније, изрећи одређене „истине“, односно објавити постојање извесних чињеница, које су иначе муком прећутане.

Потребно је рећи и то, да су чланци у „Новом времену“ много чешће потписивани, него што је то био обичај у предатном новинарству. Наиме, довољно је и легитимично прегледати предатне комплете „Политике“ и „Времена“, па да се установи, да се ауторство у погледу чланака и извештаја, није много ценило, односно истичало. Истина и у „Новом времену“, чланци су често потписани иницијалом или шифром.

Окупаторска управа је контролу над штампом у Србији озаконовила посебном уредбом. По уредби о штампи у Србији, објављеној у Листу уредаба Војног заповедника у Србији, управљача Српског новинарског друштва, са широким овлашћењима, постављао је војни заповедник.⁹ Ни један уредник није могао да добије дозволу за рад, без сагласности управљача новинарског друштва.¹⁰ Пролећни бројеви „Новог времена“ 1941. године испуњени су објавама и уредбама војног заповедника у Србији, којима се регулисао укупни поредак, од привредних делатности до питања конференсе у позориштима и кабарцима, која је, нека и то буде речено, била сасвим забрањена. Немачка контрола, па и директно руковођење, били су посвемашњи.

Разуме се да при таквом стању ствари, ниједан примерак „Новог времена“, као ни осталих листова, није могао измаћи свеприсутној окупаторској цензури. Ипак је било опирања и истрчавања. Познати су примери забрањивања и заплене Љотићеве Обнове.

И „Ново време“ се почетком августа 1941. године нашло у деликатној ситуацији. Било је одређено од стране окупаторских надлежних власти, да ни један лист не може излазити сваког дана у седмици. Овome је доскочено тако, што је покренут лист „Понедељак“, који је уређивала иста екипа, и који се може и мора посматрати искључиво у склопу „Новог времена“.

⁹ Ново време, бр. 9, 24. 5. 1941, године стр. 4.

¹⁰ Исто, стр. 4.

Још почетком јуна 1941. године написи у „Новом времену“ зрачили су поверењем у стабилност и дуготрајност новог поретка. Из Ниша, Ваљева, и других места у унутрашњости јављали су о почетку наставе у школама,¹¹ Јагодина је требала да добије калдрму, а јужно од Крагујевца је „Тогова“ (немачка) организација рада поправљала државни друм који води за Ниш.¹² Звезде балета, Наташа Бошковић и Милош Ристић, приређивали су матине на Коларчевом народном универзитету,¹³ Градска библиотека почињала је са редовним радом,¹⁴ а утакмице за Српски куп, већ су биле одређене. Виктор Старчић је и даље забављао Београђане.¹⁵ Жарко Цвејић је певао на београдском радију, у „Фигаровој женидби“.¹⁶

Преокрет у тону написа, донео је 22. јуни. Коментар редукције је гласио: „Десио (се) један од најсудбоноснијих догађаја у историји Европе“.¹⁷ Иначе, уређивачка екипа „Новог времена“ се није упуштала у прогнозе о исходу рата. Првих дана су редакцијски написи били врло суздржани. Велики простор је уступљен главним протагонистима рата, дакако онима из осовинског тора. Објављен је у целости проглас вође Рајха, немачком народу. И доцније су сви Хитлерови говори и прогласи, заузимали почасно место у листу, и изношени са ретким скраћивањима. Ни један страни државник није уживао такве повластице у „Новом времену“ укључујући и Мусолинија, који је, истина у ратном периоду ретко јавно иступао.

Рекламирањем књиге инжењера Милосава Васиљевића, комесара народне привреде, „Истина о Совјетској Русији“, отворена је у „Новом времену“ антикомунистичка кампања.¹⁸ Поговор Васиљевићевој књизи написао је министар за обнову, у петојунској експозицији (1941. године), пострадалог Смедерева, Димитрије Љотић. Помињемо овај поговор због тога, што тврдње у њему изнесене, чине бит свеукупне антисовјетске и антикомунистичке пропаганде вођене на страницама „Новог времена“ до престанка излагања листа. Сви доцнији аутори, бројних антикомунистички и антисовјетски усмерених чланака и говора, који иначе дају једно од основних идејних обележја листу о којем говоримо, највећим делом понављају Љотићеве тврдње, изречене поводом књиге комесара Васиљевића. Стога сматрамо, за потребно да се мало шире осврнемо на оно што је изнесено у Новом времену од 24. јуна 1941. године, јер као што рекосмо, у доцнијем периоду углавном се ради о понављању теза овде изнетих.

Mutatis mutandis, односи се то и на пропаганду уперену против устаничког покрета у самој земљи, будући је покрет од самог почетка означен као комунистички и просовјетски.

Димитрије Љотић, вођа предратног, ауторитарног и националистичког покрета Збор, и по иронији судбине син првог преводиоца

¹¹ Ново време, бр. 22, 6. VI 1941. године, стр. 5.

¹² Исто, бр. 34, 20. VI 1941. године, стр. 6.

¹³ Исто, бр. 22, 6. VI 1941. године, стр. 5.

¹⁴ Исто, бр. 25, 11. VI 1941. године, стр. 4.

¹⁵ Исто, бр. — стр. 7.

¹⁶ Исто, бр. 29, 15. VI 1941. године, стр. 3.

¹⁷ Исто, бр. 37, 23. VI 1941. године, стр. 3.

¹⁸ Ново време, бр. 38, 24. 6. 1941, стр. 3.

Манифеста МП, Маркса и Енгелса, на српски језик, тврди у више пута помињаном предговору:

1. СССР није Русија, „ни по постанку, ни по духу, ни по циљу, ни по методама“;

2. „Није СССР као друге државе инструмент судбине свога, руског народа, а још мање Словенства. СССР је само државна организација јеврејско-марксистичке мисли;“

3. Нема у Совјетском Савезу слободе ни реда. Све је централизовано и бирократизовано. Сви слојеви народа су преведени у надничарски однос према држави. СССР је земља „без иједног домаћина“;

4. Бољшевизам се бори против својине, стида, породице, религије;

5. СССР хоће рат ради светске револуције. Совјетски Савез је „далисвет“ и „најциничнија диктатура“.¹⁹

На страну Љотићеве намере и циљеви, јер судећи по његовим каснијим изјављивањима, он је више био заокупљен судбином борбе против комунизма уопште, него ситуацијом у самој Србији, јасне су бар неке од намера, које су истрајним понављањем наведених теза, хтели постићи чиниоци меродавни у уређивању „Новог времена“.

Пре свега хтела се компромитовати идеја словенске солидарности са СССР-ом, упорним тврђењем да постоктобарска совјетска федерација, нема ама баш никакве везе са историјском Русијом, руским народом и руским тлом. Штавише, марксистичка „Совјетија“ — како су често у „Новом времену“ називали СССР — појам је директно супротан и супротстављен свему ономе што се подразумевало под именом Русије. При томе се инсистирало на формалним елементима: застави, грбу и имену државе.²⁰

У првом коментару догађаја на северо-истоку континента, у којем је заузет властити став, П. М. — (вероватно Предраг Милојевић, у име редакције), изражава уверење, да то није рат против руског народа, већ против сасвим одређене идеологије и система.²¹ Закључак у коментару је био, да „бољшевизму нема места у Европи“.

Антисовјетска и противбољшевичка пропаганда је од самог почетка добила и, од нацизма позајмљену антисемитску, односно антијеврејску црту. Антисемитизам ће се богато користити и у борби са револуционарним покретом у југословенским земљама. Изричито се тврдило да је јеврејство измислило комунизам.²² Тобоже су 75% високих совјетских комесара били Јевреји, по нечијој „прецизној рачуници“,²³ а већ и да не говоримо да су уз имена Маркса и бољшевичких лидера руске револуције, навођена и њихова јеврејска имена: Мардохај, Алфелбаум, Розенфелд, Бронштајн... с намером да се укаже на претпостављене јеврејске корене комунизма.

Оштро раздвајање појмова: Русија и Совјетски Савез, достигло је врхунац у тврдњи, да слобода руском народу, долази преко про-

¹⁹ Ново време, бр. 38, 24. 6. 1941, године, стр. 2.

²⁰ Исто, бр. 39, 25. 6. 1941. године, стр. 3.

²¹ Исто, бр. 38, 24. 6. 1941, године, стр. 3.

²² Исто, бр. 38, стр. 6.

²³ Исто, стр. 6.

пасти, на његовом тлу постојеће државе!²⁴ Ово подвајање народа, коме је увек приписивана безусловна оданост традиционалним вредностима, међу којима је религија најчешће заузимала почасно место, и покрета (комунистичког), обележеног као импортованог са стране и по историјску душу народа погубног, битна је карактеристика написа објављених у „Новом времену“, и упорених против устаничког покрета у Србији 1941. године и касније.

Темељ Љотићеве социјалне теорије садржан је у фанатичном залагању за „домаћински“, сопственички принцип, а против свеопштег надничарења држави. Бројни теоретичари друштвеног развика и организовања, једнако као и функционери владе под окупацијом, истрајаваће годинама на развијању ове идеје и пропагирању њеног основног садржаја у српским масама. При томе су имали у виду пре свега сељачки посед.

НОВО ВРЕМЕ

І ДЕО

Од половине 1941. године до половине 1942. године

ОДЕЉАК І

Ново време према устаничком покрету у земљи

Почетком јула 1941. године „Ново време“ је морало да призна да је завршен „идилични“ период обнове и изградње, под врховним вођством окупатора. Изјава „првог“ комесара, Милана Аћимовића, објављена 3. јула, помиње први пут да и у Србији постоје: „неки национални занесењаци“ који ремете успостављени ред,²⁵ а већ после три дана објављено је и прво саопштење о стрељању „функционера комунистичког покрета и Јевреја, због припремања аката насиља и саботаже“. Везивање Јевреја уз комунисте, у званичним извештајима о стрељањима, остаће трајна карактеристика ове, временом све присутније „рубрике“. Групама талаца, одређених за погубљење, придодаван је редовно и изванредан број Јевреја, да би се доказала омиљена теорија о комунизму, као делу међународне јеврејске завере. Упоредо са првим објавама о репресалијама против комуниста у Београду, на ступцима „Новог времена“ почели су освајивати извештаји са истоветним садржајем, но овога пута из Загреба.²⁶

У складу са општим духом времена остаје, забележена изјава београдског градоначелника Милослава Стојадиновића о „усахлим идеолошким изворима Декларације права човека“.²⁷ Очито су се

²⁴ Ново време, бр. 67, 23. 7. 1941, стр. 2.

²⁵ Исто, бр. 47, 3. 7. 1941, стр. 1.

²⁶ Ново време, бр. 52, 8. 7. 1941, стр. 2; исто, бр. 55, 11. 7. 1941, стр. 2.

²⁷ Исто, бр. 56, 12. 7. 1941, стр. 1.

власти спремале на, ново и до тада неуобичајено „гумачење“ човечких права. Изјава Милана Аћимовића, о „неделима извесног малог броја људи, који се тешко могу осветити целом српском народу“ и „извесним догађајима у неким крајевима наше земље, који српску управу бацају у тешку бригу“, нису више остављала места сумњи.²⁸ О рату се више није могло говорити као о нечем завршном, а још мање удаљеном, ситуираном у просторе афричких пустиња и руских степа.

О устаничким акцијама 1941. године у „Новом времену“ се на један начин говорило у јулу, на други у августу, а на трећи у септембру. У јулу је читалаштво сазнавало о постојању покрета отпора, кроз службене извештаје о извршеним казнама одмазде, над „комунистима“. Реч партизан у прво време се није употребљавала, и сви устаници и њихови симпатизери су били означени као комунисти. У августу, новина је била преплављена написима који су говорили о „злоделима“ комуниста у разним крајевима Србије. Радило се у ствари о томе, да су, као извршиоци криминалних аката, који су се свакако и дешавали, без разлике обележавани комунисти. Најчешће је била реч о обичним пљачкама, нападима на усамљене куће, насртајима на удовице и нејач. Вести вероватно нису биле сасвим измишљене. „Допринос“ извештача „Новог времена“ састојао се у томе, што су сва разбојништва за која би сазнали, приприсивали комунистима. Такав однос према покретачима устанка у Србији, био је најављен чланком пренесеним из немачког листа, „Донауцајтунга“, чији је аутор био извесни Рудолф Шпаринг.

Ту се каже да „комунизам није друго заслужно, него да се у његовом самртном часу још једном за његово име веже, све што је без корена, криминално и изопачено“. Тврди се да „то није идеолошки затворена група, већ су то злочинци од природе“. „Идеолошки нахушкани радници и беспослењаци“, чине језгро „банди“, а иза њих стоје: „расно јасно обележени типови“ који дају новац.²⁹

Карактеристична за овај период је вест о „ужасном злочину комуниста“, у околини Ваљева. Они су „обешчестили малу девојчицу!“³⁰

У септембру је већ сасвим друкчије. Признаје се замах устанка, говори о грабанском рату под окупацијом, о деобама у народу, сукобима ширих размера са комунистима.³¹ Но то је ситуација, када у земљи постоји званично, од владе Милана Недића успостављено ванредно стање, и када се не може крити да је окупациони систем из темеља уздрман.

Уз све речено не треба мислити, да се у јулу и августу 1941. године однос „Новог времена“ према управо отпочетом устанку исцрпљивао само у кратком бележењу извршених одмазди над „комунистима“ и извештавању о њиховим тобожњим злоделима. Напротив, вођен је систематски пропагандни рат, на страницама листа, против покретача герилских акција и њихових следбеника. Наро-

²⁸ Исто, бр. 58, 14. 7. 1941, стр. 1.

²⁹ Ново време, бр. 78, 3. 8. 1941, стр. 3.

³⁰ Исто, бр. 80, 6. 8. 1941, стр. 3.

³¹ Исто, бр. 116, 17. 9. 1941, стр. 1; исто, бр. 7, 15. 9. 1941, стр. 1.

чито се радо истицало, да је герилски рат, као форма борбе, преживео, да је немогуће одупирање на тај начин једној савременој, модерно опремљеној армији. Партизански покрет у Србији, по тој теорији, био је анахронизам „дреживело, романтичарско маштање о хајдучима и четницима, који припадају прошлости и царству поезије“.³² Штавише, тврдило се, да је дизање буна против окупатора, био неподобан начин борбе и у Првом светском рату. Одржала се разумност и оправданост и тако херојском чину српског народа, као што је био Топлички устанак 1917. године.³³

Упоредо са бесним нападима на устанике, које називају „анонимним арамбашама“ и „салауцима из мрака“,³⁴ објављују се и апели, позиви, опомене становништву, да не учествује у побуни, односно да из ње иступа, ако је већ укључено, тј. „заведено“ казано речником „Новог времена“.

Најпознатији такав апел објављен је половином августа 1941. године са потписом преко 300 српских интелектуалаца и грађана различитог социјалног положаја.³⁵ „Апел српском народу“ био је изразито антикомунистички обојен. О комунистима се ту говори као о: „туђинским плаћеницима и саботерима“, те, „међународним рушиоцима најсветлијих тековина европске културе“. Нећемо овде улазити у узроке који су навели многе познате научнике и уметнике, да потпишу апел. Они су (узроци) свакако различити, и требало би ићи од случаја до случаја. Свакако је један од најпретежнијих, жеља да се избегну могуће репресалије. Ипак карактеристично је, да на листи потписника стоји име једног Александра Белића, Томе Живановића, Кашанина, Ибровца, али не и Иве Андрића или Десанке Максимовић. Пада у очи и одсуство Милана Недића.

Но овако учестали апели, јасно су говорили да „анахрона“, „хајдучка“ акција партизана, задаје доста бриге чуварима новог поретка у овом делу Европе.

У Љотићевом говору објављеном почетком августа, доводи се у везу акција усташа у прекодринским крајевима, са акцијом комуниста у Србији.³⁶ Тобоже су се усташе још пре рата, у митровачкој казниони, договорили са комунистима да заједно раде на пропасти српског народа.³⁷ У вези са реченим треба истаћи, да је након двомесечног ћутања, управо објављивањем Љотићевог говора, у другој половини јула, „Ново време“ проговорило о стању српског народа у држави Павелићевих усташа.³⁸ Но, иако се констатује да је „нашем (српском) народу преко Дрине и Саве претешко и да се над њим врши језовит злочин“³⁹, потпуно изостаје указивање на узроке који су довели до тога, да српском народу у Хрватској и Босни постане „претешко“.

³² Исто, бр. 60, 16. 7. 1941, стр. 3.

³³ Исто, бр. 62, 18. 7. 1941, стр. 3.

³⁴ Исто, бр. 70, 26. 7. 1941, стр. 3.

³⁵ Ново време, бр. 86, 13. 8. 1941, стр. 1, 2.

³⁶ „Понедељак“, бр. 1, 4. 8. 1941, стр. 1.

³⁷ Исто, стр. 1.

³⁸ Ново време, бр. 64, 27. 7. 1941, стр. 1, 3.

³⁹ Исто, стр. 1, 3.

Бројност комуниста и територијалну распрострањеност њихових подухвата, др Лазар Прокић аутор бројних политичких анализа у „Новом времену“ тумачи присуством на тлу Србије: старих комуниста, „диготомаца разних затвора и казненних завода, који су побегли“; разних криваца који се у шумама крију од закона; великог броја комуниста добеглих из других земаља и значајног броја „дровокатора из иностранства“.⁴⁰

Као идеологију отпора „неделима“ комуниста, Прокић нуди искучиви српски национализам, Редакција листа пак, у чланку, „Разум и воља пре свега“, полаже своју наду у ефикасан отпор комунистичком покрету, у чињеницу да „наша грудa припада малим сопственицима“.⁴¹

У августу 1941. године „Ново време“ је обавештавало о великим зборовима широм земље, на којима се: „народ ограбивао од разорне акције большевика-одметника“.⁴² Написи ове врсте понављаће се и трајати колико и сам лист.

Већ раније је константовано, да је у септембру 1941. године измењен однос владеине пропаганде (29. августа, Савет комесара је замењен Министарским саветом, на челу са Миланом Недићем) у односу на устанички покрет у Србији. Није се прикривала ширина и замах устанка.

Као одговор на тако корениту промену ситуације, бучно је најављено оснивање оружаних одреда (наоружаних од окупатора), са задатком да успоставе „ред“ у земљи. Данима су у „Новом времену“ добијали значајан простор извештаји, из Београду околних места о „одушевљеним дочецима“ новооснованих „српских оружаних одреда“, како су називане владине јединице.⁴³ Радило се у ствари, о некој врсти милиције, односно помоћних трупа, наоружаних само лаким оружјем. Немачка окупациона управа је била крајње неповерљива, у питању обнављања ма какве српске оружане силе.

Пошто је половином месеца објављена уредба о ванредном стању и проширењу делатности преких судова на територију читаве земље, почело је стално помињање „националних четника“, као савезника у борби против комуниста.⁴⁴ То је чињено свакако у циљу, да се укаже на ширину антикомунистичког фронта. О четничким одредима говорило се, као о спонтано насталим војним организацијама родољуба. Прећуткивањем чињенице да се радило о владиним четничким одредима, сугерисала се мисао о распрострањености, и то спонтаној, антикомунистичке акције у српском народу.

Пошто је устаничка војска оцрњена, као скуп „робијаша и цигана“, апеловало се, да „треба учинити све, да до интервенције окупаторске војске не дође“.⁴⁵ Упорно се истрајавало на одбрани уверења, да употреба окупационих трупа није неопходна и да ће владине снаге и лојални четници скршити побуну сами. Повремено су

⁴⁰ Ново време, бр. 85, 12. 8. 1941, стр. 3.

⁴¹ Исто, стр. 3.

⁴² Исто, бр. 93, 21. 8. 1941, стр. 4.

⁴³ Исто, бр. 110, 10. 9. 1941, стр. 3; Исто, бр. 112, 12. 9. 1941, стр. 3.

⁴⁴ Исто, бр. 113, 13. 9. 1941, стр. 3; Исто, бр. 115, 16. 9. 1941, стр. 3; Исто, бр. 118, 19. 9. 1941, стр. 1....

⁴⁵ Ново време, бр. 115, 16. 9. 1941, стр. 3.

као савезници у борби против комуниста, помињани и „добровољци“, с тим да није прављена дуго времена, јасна дистинкција између њих и Недићевих оружаних одреда. И поред признања, учињеног почетком октобра 1941. године, да је „немачко оружје немилосрдно интервенисало у једном делу Србије, у северозападном делу земље, где је комунизам нарочито дрско уздигао главу и успео да себи осигура подршку широких, рђаво саветованих народних слојева“, никада није, бар не на страницама „Новог времена“, призната одлучујућа улога Вермахта, у сламању устанка у Србији 1941. године. Поход који је довео до уништења Ужичке Републике, приписан је у целости, званичним владиним формацијама, добровољцима и влади оданим четницима. Учешће немачких јединица није ни речју поменуто.

Први помен четника Драже Михаиловића, датира из друге половине октобра 1941. године. Просто се констатује да је полагању заклетве једне јединице антикомунистичких добровољаца присуствовао и „одред Драже Михаиловића“.⁴⁶ Но већ након неколико дана, јавља се о: „одметнику Дражи Михаиловићу, који заједно са комунистима води „ослободилачку борбу“.⁴⁷ У оцрњивању Драже Михаиловића, бар у прво време, најдаље је отишао Димитрије Љотић, назовавши га, „болесном амбицијом и психопатолошком појавом“.⁴⁸

Октобарски кравали у Крагујевцу и Краљеву, у „Новом времену“ су једноставно прећутани. Тачније речено прећутана је чињеница масовног стрељања, али страдања ова два града, нису могла бити сасвим заобиђена.

Множина жртава у Краљеву, тумачена је двомесечном партизанском опсадом града,⁴⁹ а да се и у Крагујевцу догађало нешто чудно октобра 1941. године могао је да закључи иоле пажљивији читалац листа, из неубичајено великог броја читуља које су обавештавале о „напрасној“ смрти многих, претежно младих људи, и то истог 21. октобра у граду на Лепеници. Читуље истоветне садржине излазиле су данима.

Крајем, за српски народ, прво ратне године, отворена је у „Новом времену“ тема, чији је садржај чинило трагање за идентитетом вођа, тек сузбијене буне. Нарочит интерес је владао за личност „тајанственог др. Тита“,⁵⁰ који је по општем слагању, водио главну реч у Ужичкој Републици. Први корак у правцу одгонетања тајне његове личности, учинио је главни уредник „Обнове“, Станислав Краков. По њему је Тито — швајцарски Јеврејин.⁵¹ После више успутних помена, као једног од партизанских вођа иностраног порекла, највише се приближио истини, новинар М. Трампинац, написавши да је Тито, металски радник, родом из Међимурја.⁵² Потпунији подаци о Титу биће објављени много касније. Иначе, обавештеност

⁴⁶ Исто, бр. 146, 22. 10. 1941, стр. 1.

⁴⁷ Исто, бр. 149, 25. 10. 1941, стр. 1.

⁴⁸ Исто, бр. 174, 22. 11. 1941, стр. 3.

⁴⁹ Ново време, бр. 189, 10. 12. 1941.

⁵⁰ Понедељак, бр. 20, 15. 12. 1941, стр. 3.

⁵¹ Исто, бр. 17, 24. 11. 1941, стр. 4.

⁵² Ново време, бр. 195, 17. 12. 1941, стр. 3.

„Новог времена“ је била прилична, када је у питању идентитет истакнутих партизанских команданата из разних крајева Србије. Тако се, на пример, знало да су предводници устанка у Источној Србији, поред осталих, Вељко Дугошевић и његова супруга Наталија;⁵³ на југу Коста Стаменковић;⁵⁴ у Ужицу Вукола Дабић,⁵⁵ Милинко Кушић,⁵⁶ Душан Јерковић,⁵⁷ у Чачку Ратко Митровић,⁵⁷ Миленко Никишић...⁵⁸

Знало се доста рано да је Први шумадијски одред водио „неки Благојевић из Наталинаца“,⁵⁹ док је извесна пометња владала око имена „главног Титовог помагача“, Жујовића — забележеног као „Животић—Црни“.⁶⁰

Са увећањем сазнања о личностима које су предњачиле у уставничкој акцији морало се одустати, од тезе да су партизани искључиво: Јевреји, криминалци, инострани агенти и Цигани. Штавише, у неким написима се износи тврдња да „бивши народни посланици, сенатори и министри, предводе банде“.⁶¹

Посебно тешке клетве ће се бацати на Београдски универзитет, као на извориште зла, и расадник руководећих комунистичких кадрова. Жалопојке за пропуштеном приликом, да се још пре рата, ликвидирају бројни професори и студенти Београдског универзитета, „левичарски настројени“, биле су пропраћене списковима њихових имена, уз додавање којекаквих злобних примедби. Особито су се аналитичари стања на нашим високим школама пре рата, окимили на професора филозофије Душана Недељковића, мада нису били „заборављени“ ни Сима Милошевић, Велибор Глигорић, Иво Рибар и др.⁶²

Током читаве зиме 1941—1942. били су присутни извештаји о гоњењу и ликвидацији заосталих „комунистичких група“. Нарочито радо су чињене детаљне рекапитулације успешних акција владиних одреда. Учешће, иначе одлучујуће, немачких јединица је занемаривано, а о партизанској владавини на пространим територијама Србије, писало се као о „дрвеном терору“. Заједнички именилац свих написа о устанку у Србији 1941. године, као што је већ више пута истакнуто, био је општи став о буну, као делу туђих, несрпских елемената, подржаном од дела наивног, заведеног народа. Став „Новог времена“, односно владе под окупацијом, изражен на страницима листа, исцрпљивао се у објашњењу, да је на миг Москве, део Комунистичке Интернационале покушао, у спреси са Јеврејима и заблуделим националистима да организује совјетску републику на тлу Србије. У априлу 1942. године утихнула је антиустанничка кампања, да би се у озбиљнијем виду обновила тек 1943. године.

⁵³ Исто, бр. 190, 11. 12. 1941, стр. 3.

⁵⁴ ; ⁵⁵ Исто, бр. 196, 18. 12. 1941, стр. 3.

⁵⁶ Исто, бр. 192, 13. 12. 1941, стр. 3.

⁵⁷ Исто, бр. 192, стр. 3.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Ново време, бр. 190, 11. XII 1941.

⁶⁰ Исто, бр. 184, 4. XII 1941, стр. 3.

⁶¹ Исто, бр. 173, 21. XI 1941, стр. 3.

⁶² Исто, бр. 232, 3. II 1942, стр. 3.

ОДЕЉАК II

Идејни лик „Новог времена“

Након приказа општег тона антисовјетских и с њима у вези антикомунистичких написа, који су се јавили у „Новом времену“, непосредно по избијању немачко-совјетског рата, ми смо, послуживши се тим као прологом анализирали однос листа према устанку у Србији 1941. године. Сада бисмо се вратили разматрању садржине, у ужем смислу идеолошко-политичких чланака, који оцртавају основни интелектуално-идејни лик „Новог времена“. Ограничићемо се при томе, у овом одељку, хронолошки на другу половину 1941. године и прву половину 1942. јер је о интегралном лику листа у првим месецима његовог постојања већ нешто речено, а након половине 1942. године обим и квалитет листа опадају у знатној мери, па ће се тај даљи период посебно и посматрати.

За почетну тачку наше анализе, узећемо чланак Светислава Стефановића, написан на Видовдан 1941. године, а објављен почетком јула.⁶³ Стефановић почиње своје размишљање поређењем Видовдана 1941. године, „једног од најтужнијих“, са истим празником 1389. године, па даље са 1813. и 1915. Не треба посебно указивати на оно што у овим, међусобно различитим ситуацијама, историјским симболима, Стефановић сматра сличним или истим. Интересантније је видети на какве разлике он указује, при поређењу, рецимо 1389. и 1941. године.

Косово — као мит и симбол — значи сукоб двеју религиозних идеја, док смисао и значај 1941. године Стефановић одређује као: „сукоб новог европског поретка, грандиозног по својој револуционарној концепцији, базираног на бољим, социјално праведнијим основама европског хришћанства, против изрођеног, антихришћанског, јудеомасонством деформисаног и у капиталистичким породицама огрезлог Запада, који се најзад консенквентно удружио са отворено безбожничким анти-христовским јудеомасонским бољшевиизмом, који пошто је издао све досадашње светиње цивилизованог човека: — религију и Бога, дом и породицу, расно припадништво — словенство и отаџбину, издао је, после кратке дволичне игре, и Европу, стављајући се у службу светског капитализма“.⁶⁴

И у каснијим својим иступањима Светислав Стефановић говори о нацизму и фашизму као револуционарним покретима, не кријући симпатије ни према бољшевиизму, бар у његовој почетној фази.⁶⁵ Гнушање над „лорцима капиталистичког Запада“ је својствено не само Стефановићу, већ и свим идеолозима „Новог времена“. Либерални капитализам је код проповедника тоталитарних поредака, изазивао нужно, само најдубљи презир. Штавише, Стефановић не крије разочарање (нарочито видно у доцнијим чланцима) што је бољшевиизам „издао“ своје „савезнике“ из покрета за Нову Европу. Иза свега, и на Истоку и на Западу, Стефановић види Јевреје и

⁶³ Ново време, бр. 47, 3. VII 1941. стр. 3.

⁶⁴ Исто, бр.

⁶⁵ Ново време, бр. 51, 31. VII 1941, стр. 3.

масоне. То је његова, и не само његова, последња реч, у свим написима истог карактера, објављеним у „Новом времену“. Такође је карактеристичан наивно-романтичарски однос Стефановићев према средњовековној историји српског народа, што опет спада у општа места пропагандистичких написа у листу о којем пишемо.

Запис „летописца“ на Видовдан 1941. године садржи и одбрану пакта са Осовином од 25. марта исте године, и помен „витешког краља ујединитеља“. Величање, 1918. године проширених граница, као највећег постигнућа српског народа у читавој његовој историји, наводи нас да мислимо о двојности односа према Југославији.⁶⁶ С једне стране југословенство се одбацује, или бар прећуткује, као штетно за српску националну идеју, а са друге стране се жали за изгубљеним „проширеним“ границама. Изгледа да је одговор баш у оном третирању граница од 1918. године, као „проширених“ — што очито говори о схватању Југославије као проширене Србије.

У последњем, из јулске серије својих чланака, Светислав Стефановић се залаже за активније сврставање Србије, уз нацистичку Немачку, у постојећем ратном сукобу у Европи. На унутрашњем плану треба поћи „дугем прилагодбе национално-социјалној револуцији Запада“, будући да је: „систем демократије и парламентаризма тако дефинитивно срушен, да га у Европи нико више неће оживети.“⁶⁷

Уздизање предности, нових, ауторитарних режима, ишло је упоредо са анатемисањем, старих парламентарно-демократских метода управљања. У — питањима данашњице — посебној рубрици „Новог времена“, Слободан Јанковић, разматрајући могућности „дрепорода српске омладине“ изричито помиње „лоше конзервативне методе“.⁶⁸ Либерализам и конзервативизам су упоредо са марксистичко-комунистичком теоријом сталне мете напада, теоретичара друштвеног преображаја у духу већ остварених, ауторитарно — националистичких система.

Левичарство је за професора Бранимира Малеша, сталног сарадника „Новог времена“, „дугање кроз маглу и губљење циља“, и као такво, дело „дроповедника ненародних идеологија, врачева далеких светова“.⁶⁹

Већ је раније истакнуто то упорно означавање, комунистичке идеологије као нечег увезеног, суштински туђег бићу српског народа.

И Велибор Јонић, комесар Министарства просвете, дао је свој обилан обол реченој кампањи. Одбацујући све што се противи идеји национализма, Јонић имплиците признајући тачност неких од основних поставки мислилаца, социјалистичке духовне традиције, ипак нуди и, на националној традицији заснован одговор. Залажући се за укидање класних разлика, он глорификује задругарство: „као правичнији облик размене добара и производа“, који ће (вид прив-

⁶⁶ Исто, бр. 47, 3. VII 1941, стр. 3.

⁶⁷ Ново време, бр. 58, 14. VII 1941. године, стр. 3.

⁶⁸ Исто, бр. 36, 22. VI 1941. године, стр. 4.

⁶⁹ Исто.

редних односа) „тако у модерном облику наставити традиције наше патријархалне задруге“.⁷⁰

Но да би се дошло до *новог*, на архаичним задругарским принципима заснованог друштва (!), требало је, пре свега, учинити нешто на мењању постојеће друштвене свести, или, како рече комесар народног здравља Иванић, „спровести асанацију свести у народу.“⁷¹ Једна од оних идеја, које су том асанацијом свести требало да буду уклоњене, била је и идеја класне борбе. Тако је у резолуцији донесеној на скупштини Радничке коморе у Београду, поред осталог, одлучно одбачена идеја „мржње класа“, као „јудео — комунистичка бесмислица“.⁷² Не само то, у поменутој резолуцији је истакнут као позитивни узор: „радник, домаћин, отац породице и здрава јединка свога народа, српског народа“.⁷³ Антипод овом лику, био је означен као: „јеврејски радник, пролетер, бескућник пун мржње на све и свакога“.⁷³ Пропагирање задружног система, као начина друштвено-економског организовања, најприменијег српском народу, прерашће временом у званичну државну идеологију.

Као опозит националној идеји и препрека на путу организовања на традиционалним задружним основама, указивала се интернационалистички усмерена мисао, у разним својим видовима. Доктор Лазар Прокић, један од идеолога „Новог времена“, идентификовао је три интернационалне организације, које раде на деструкцији аријевске, хришћанске цивилизације.⁷⁴ То су, по њему Жута интернационала — јеврејска, Плава — масонска и Црвена — комунистичка. У ствари се, сматра Прокић, светско јеврејство, везано крвљу и талмудовским заветом јавља као инспиратор и организатор и осталих двеју интернационала. Као неки свеопшти демијург, Јевреји су створили и демократију и капитализам. Прокића не збуњује супротстављеност неких од побројаних организација и појмова. Тако једновремено заснивање, од стране Јевреја, комунизма и капитализма, он објашњава овако: „за случај да се капитализам окрене против њих, Јевреји су измислили марксизам, односно, комунизам“. Прокић је очито руковођен мишљу, да по сваку цену докаже непријатељско, јеврејско порекло и међусобну повезаност масонства, комунизма, демократије и капитализма, који заједно стоје на путу идеји: „јединственог национализма, крајње социјалне садржине коју шири Хитлер.“⁷⁵ Не треба ни рећи да Прокић експлицитно подржава ствар за коју се Хитлер бори, а коју је он дефинисао на горњи начин.

Предлог, на најбољи начин организованог друштва, др. Лазар Прокић је изнео у свом наредном чланку. У кључној реченици, он то најпожељније и најуспешније друштво одређује као: „радно, тоталитарно, расно чисто и планско.“⁷⁶ Мисли изнесене у Прокиће-

⁷⁰ Исто, бр. 65, 21. VII 1941. године.

⁷¹ Исто, бр. 66, 22. VII 1941. године, стр. 3.

⁷² Ново време, бр. 67, 23. 7. 1941, стр.

⁷³ Исто.

⁷⁴ Исто, бр. 69, 25. 7. 1941, стр. 3.

⁷⁵ Исто, стр. 3.

вим чланцима, у готово неизмењеном облику налазимо и код Милована Поповића, Младена Бабића и Димитрија Љотића.⁷⁷

Иноспиришући се Мусолинијем, Милован Поповић тврди како: „држава не живи од слободе својих грађана, већ од њиховог јединства“.⁷⁸ Ово је иначе једна од ретких позивања на италијански фашизам. Готово увек, образац правилног мишљења тражио се у националистичкој Немачкој. Поповићево цитирање Мусолинија, је на линији оних свеопштих напора, званичних идеолога у окупираној Србији, усмерених ка величању улоге и значаја државе, приписујући јој искључиву важност и потпуно елиминишући значај индивидуалних права и слобода. И залагање за задружни систем је, поред намере да се кокетује са националистичким митом, уствари представљало имитовање фашистичког корпоративног система.

Тако су на страницама „Новог времена“, уз јавно и бучно оглађивање од свих иностраних утицаја, стварно порицане само вредности либералног и марксистичког политичког учења, док су нацизам и фашизам слављени као узори.

Од неизоставних реквизита нацистичке пропаганде, уз антикомунизам, преузети су и антисемитизам и антимасонство. Видно је, из свега реченог, да су антисемитске поруке чиниле саставни и готово свакодневни део пропагандне активности „Новог времена“. Посебан прилог антијеврејској кампањи, дао је Момчило Балић, покушајем састављања историјског прегледа, присуства Јевреја у Србији.⁷⁹ Његов закључак је да су Јевреји од краја XIX века па све до 1941. године практично владали Србијом, односно Југославијом.

За питање масонства, задужени, др. Лазар Прокић протестује што се и у „Новом времену“ не говори о раду масонских ложа. Оптужује масоне за сва зла овога света, и тражи главе „наших“ масона.⁸⁰ Прокићев чланак је најавио серију антимасонских иступа, који су кулминирали коментарима објављеним поводом отварања велике антимасонске изложбе, у Београду, октобра 1941. године.⁸¹

Масонство је оптужено превасходно због наводног подривања темељних вредности постојећег друштва и европске цивилизације уопште: националног принципа, религије и државе. Слободно зидарство је представљено у тесној спрези са комунизмом и јеврејством. Сама изложба је званично и била означена, као антимасонска, антијеврејска и антикомунистичка истовремено.

Како су говори Милана Недића, добијали редовно најистакнутије место у листу и били доцније праћени обимним коментарима, представљајући ауторитативни извор највишег реда, за бројне пропагандисте, који су затим разрађивали основне мисли изражене у генераловим иступима, то је неопходно на њих се посебно осврнути.

Недић се трудио да у свим својим говорима и јавним иступима уопште, буде директан и непосредан, да говори једним популарним

⁷⁶ Исто, бр. 78, 3. 8. 1941, стр.

⁷⁷ Исто, бр. 77, 2. 8. 1941, стр. 3; Исто, бр. 78, 3. 8. 1941, стр. 4. Понедељак, бр. 1, 4. 8. 1941, стр. 1.

⁷⁸ Ново време, бр. 77, 2. 8. 1941, стр. 3.

⁷⁹ Исто, бр. 81, 7. 8. 1941, стр. 3.

⁸⁰ Исто, бр. 114, 14. 4. 1941, стр. 4.

⁸¹ Исто, бр. 117, 23. 10. 1941, стр. 3; Исто, бр. 148, 24. 10. 1941, стр.

језиком, за који се предпостављало да је близак тзв. обичном човеку из народа. Уопште снажна приврженост фамилијарном тону, тону интимне блискости у обраћању народу, остаће трајно карактеристика говора председника владе под окупацијом. Уосталом, то се потпуно слагало са сликом коју је он о себи и природи своје власти желео да створи. Његова управа је требала да има, по жељи свог најистакнутијег представника, спољни вид једне патријархалне, доброћудно-строге владавине.

У прилог тврдњама изнесеним у горњим редовима, цитираћемо по нама карактеристична места из Недићевих говора, одржаних у првој години његове власти. Већ у првом свом јавном обраћању српском народу у својству председника владе, генерал Недић је одредио ону форму, које ће се касније чврсто придржавати. После уводних речи, које говоре о образовању „влада народног спаса“, следе редови чији ће основни садржај бити доцније понављан, претворивши се у знак поузданог препознавања говора председника владе: „Драга браћо и сестре, говори вам ваш брат, армиски генерал Милан Недић, председник српске владе. Говорим вам из дубине српске душе и срца, честито и поштено, тако ми Бог помогао.“⁸¹

У панепиричном коментару првог Недићевог „премијерског“ говора, поменуто је, као једна од његових врлина, „дотврђена верност Краљу и отаџбини!“⁸² Заиста, током читавог свог излагања „Ново време“ ни једном није објавило ни редак, у којем се краљ Петар II и династија Карађорђевића, не би помињали са највећим уважавањем. Да би се објаснило Петрово присуство на територијама које су контролисали Британци, лансирана је теза о краљу, „енглеском заробљенику“. Свакако се радило о ставу условљеном, од стране окупатора и Недићеве владе претподстављеним снажним легитимистичким, династичким осећањима, укоренењем у српском народу.

И наредни говор генерала-премијера Милана Недића, у којем је он основно програматско начело своје владе одредио на следећи начин: „ми смо влада народнога спаса, ми смо изван и изнад сваке политичке партије и групе, ми смо само браниоци Српства и српскога племена“, задржава карактеристични начин обраћања: „Браћо Срби и сестре Српкиње...“⁸³

Као што смо раније већ показали, ово неидеолошко, „безпартијно“, искључиво национално одређење, било је оспорено неумитним усвајањем наци-фашистичког идеолошког обрасца.

Позиви на ред, мир и покорност окупаторовој сили, уз пропагирање искључиво српства, као националне идеологије, чинили су мemento Недићевих говора. Проповедане ексклузивног српства, видно је изражено у Недићевој посланици српској омладини, од септембра 1941. године, када је поред осталог изјавио: „Април месец ове године означио је југословенску срамоту а не српску“.⁸⁴ Дистанцирање од југословенске идеје, добиће касније још драстичнији облик. Позивање на покорност окупационим властима, Недић је правдао указивањем на тобожњу „немогућност отпора“, надмоћој

⁸¹ Ново време, бр. 103, 2. 9. 1941, стр. 1.

⁸² Исто, бр. 116, 17. 9. 1941, стр. 1—3.

⁸³ Понедељак, бр. 7, 15. 9. 1941, стр. 1.

немачкој сили. Слободу, по њему, није било могуће повратити „снагом“, већ је то требало урадити „ламећу“.⁸⁵ Под појмом „ламети“ свакако се подразумевало приклањање тактици активног службовења германском освајачу, са надом да ће се на тај начин од окупатора искамчити одређени уступци. Српски народ је, по Недићу, своју будућност морао да тражи у Новој Европи, предвођеној од стране Немачке. Уосталом, са удаљавањем од демократских сила „први је започео наш Витешки Краљ Александар Први“, тврдио је Недић даље.⁸⁶ Поготову не би смело бити колебања у одређивању у ситуацији када Немачка сигурно (стопостотно) побеђује у одлучујућем ратном сукобу, сматрао је председник Министарског савета, априла 1942. године не обазирјући се на тек минулу, тешку зимску кризу Вермахта.

Осећајући да позивање на ред и мир, уз проповедање некаквог магловитог српства, није довољно, Недић је покушао да у свој програм унесе и неку социјалну садржину. Плод напора управљених ка том циљу била је појава пароле, која је Србију будућности дефинисала као: „Срећну сељачку државу“⁸⁷. Временом ће, захваљујући добрим делом и Недићу, бити уобличена идеја о изградњи друштвене организације у Србији, на основама сељачког корпоративизма.

ОДЕЉАК III

Теме из привреде, културе и спорта

У уводном делу је већ било речи о карактеру написа који су третирали привредну и тзв. културну проблематику у почетном периоду излагања листа, који је предмет наше пажње. Подсетићемо, да је то било време чврсте уверености, комесарске „владе“, у трајност новоуспостављеног поретка. Такав став владајућих политичких чинилаца је условно да привредно-економска разматрања објављена у „Новом времену“, буду заснована на аксиоматској поставци која је говорила о неопходности трајног живљења на битно умањеној националној територији, уз исто тако трајан наслон на привредни простор Великог немачког Рајха, који је обухватао готово читаву Средњу Европу.

И након значајних политичких промена, насталих у јуну и јулу 1941. године, привредне и остале, у наслову овог одељка наведене теме, остале су незахваћене изменама којима су подвргнуте идеолошко-политичке рубрике листа.

Није се крило да је регулисање читавог привредно-економског живота у Србији било у немачким рукама. Посебно су значајне у том смислу привредне уредбе, донесене у другој половини јуна 1941. године. Довољно је навести, да је једно од уредаба, овлашћен

⁸⁵ Ново време, бр. 110, 10. 9. 1941, стр. 1.

⁸⁶ Понедељак, бр. 14, 3. 11. 1941, стр. 1; Исто, стр. 1.

⁸⁷ Ново време, бр. 276, 26. 3. 1942, стр. 1—3.

⁸⁸ Понедељак, бр. 40, 11. V 1942. године, стр. 1.

генерални опуномоћеник за привреду у Србији (орган окупационог војног заповедника), да прописује и контролише цене, без икаквих ограничења.⁸⁸

У ствари цео тај низ уредби немачког војног заповедника, којима је до танчина одређен начин функционисања привредно-економског живота у окупираној земљи, текао је још од априла 1941 године, заузимајући значајан простор у „Новом времену“, још од његовог првог броја. Окупатор је на овом плану, бар у првим месецима, наступао без маске. Право располагања ретким металима, постављање војно-окупационих комесара у нека предузећа, уз конфискацију свих пловних објеката у Србији, само су део мера немачких војних власти, објављених у целости у „Новом времену“.⁸⁹

Јулски бројеви листа (1941. године), донели су серију чланака, које је повезивала, у целини, тежња да српској јавности буду предочена све последице, по привредни живот земље, губитка пространих територија и нужности будућег економског функционисања у границама, чак нешто умањене, предкумановске Србије. Нарочито су злослутна била упозорења становништву престонице. „Београд је живео од сокова целе земље (мисли се на Југославију — Н. Д.), снажно и импулсивно“, констатовао је писац чланка Привредна будућност Београда⁹⁰. Како се, даље у истом чланку, уосталом тачно, примећивало да се „сав тај привредни живот обртао око државних прихода, државних лифериција“, заснивајући се добрим делом и на великој куповној моћи чиновништва, нужно је произилазило из такве анализе, да се убудуће не може рачунати на тако лагодан живот, нити пак на перспективу већих привредних подухвата.⁹¹

Колико год било тачности у запажањима у чланцима јунског циклуса економских тема, не можемо затајити, да је наш утисак, да су они, с обзиром на време у којем су објављени, ширили дефетистичку атмосферу, неверице у властите могућности. Окупатор је у светлу таквих анализа изгледао још моћнији, и чланци су управо наметали закључак да Срби могу преживети само ако изборе наклоност свемоћних освајача.

Значајан део своје пропагандне активности, „Ново време“ је исцрпљивало у позивима упућеним радно способном становништву да се јавља на добровољни рад, „под врло повољним условима“, у Немачкој.⁹² Потенцијални аспиранти били су упућени на бројне берзе рада и њихова повереништва, чија је мрежа обухватала скоро сва већа места у Србији. Хиљаде људи су се и одазвале овим позивима. У самој земљи су организовани бројни јавни радови, који су имали вишеструк циљ. Поред економске сврсисходности, имало се у виду и жељени идејни утицај на велике групе младих људи, ангажоване у таквим пројектима. Славећи јавне радове, комесар Министарства грађевина, инжењер Станислав Јосиповић, налази инспиративни узор у акцијама сличног типа, изведеним у на-

⁸⁸ Ново време, бр. 38, 24. VI 1941. године, стр. 4.

⁸⁹ Ново време, бр. 1, 16. V 1941, године, стр. 5; Исто бр. 9, 24. V 1941, године, стр. 4.

⁹⁰ Исто, бр. 22, 6. VI 1941, године, стр. 5.

⁹¹ Исто, стр. 5.

⁹² Ново време, бр. 31, 17. VI 1941. године, стр. 2.

цистичкој Немачкој, посебно истичући изградњу пута Адолф Хитлер и јавне радове 1935—1938. године.⁹³

У свакој прилици истицан је значај економског централизма, хијерархије у организовању и планирању.⁹⁴ О томе је било речи у одељку, у којем је анализиран идејни лик Новог времена. Подређивање платног промета у Србији берлинском средишњем клирингу, тумачено је крајње неувверљиво, као увећавање моћи српске спољне трговине,⁹⁵ док сва правдања дирекције за исхрану „Дирис“ због одлуке о увођењу куповних књижица и за хлеб, нису могла прикрити истину о постојећој економској беди, која се ретким изузетцима, погађа све окупирани земље.⁹⁶ Рационирано снабдевање грађанства, основним прехрамбеним артиклима, остаће трајна карактеристика ратног периода, са сталном тенденцијом количинског смањивања намирница на које су поседници дирисових књижица имали право.

У Београду је свеопшта несташница надокнађивана честим преласцима у Земун, где је, мерено критеријумом ратних услова, владало право обиље.⁹⁷ Живи малогранични промет, на Земунско-београдској раскрсници је чест мотив написа у „Новом времену“.

Једна од великих тема, присутних у листу који анализирамо у овом раду, је феномен бројне имиграције српског становништва у своју матичну земљу. Краће речено радило се о проблему смештаја десетина хиљада избеглица, из Србији суседних области. И Аћимовићева комесарска управа и Недићева потоња влада, приписивале себи у заслугу и то највећу, организовање прихвата и смештаја тог заиста бројног, уплашеног, утроженог и (често) са прадедовског огњишта отераног света. Нецелисходно би било упућивати ма на који од бројева „Новог времена“, посебно. Рекосмо већ да је то била велика, стално присутна тема.

У јесен 1941. године, привредни прегледи и анализе, уступили су место извештајима са ратних попришта у земљи и свету. Судбоносна битка са устаничким снагама у Србији и покушај заузимања Москве, као главна тема коју је наметао развој догађаја на источном фронту, остављао је мало простора за размишљање о другим стварима. На изванредан начин је у складу са околностима, апсурдно обавештење, које су читаоци „Новог времена“ могли да прочитају у једном од новембарских бројева листа, прве ратне године, а које је садржавало претњу смрћу, упућену од генералног пуномоћника за привреду, немарним потрошачима струје.⁹⁸

Будући да су заробљенички логори и оружане формације Недићеве владе, исто тако, четничке и партизанске снаге, апсорбовале велики број радно способних људи, то се временом све јаче осећала оскудица радне снаге. Доста рано најављена, појавила се најзад, последњег дана у децембру 1941. године, Уредба о обавезном раду

⁹³ Исто, бр. 30, 16. VI 1941. године, стр. 3.

⁹⁴ Исто, бр. 41, 27. VI 1941. године, стр. 5.

⁹⁵ Исто, бр. 46, 2. VII 1941. године, стр. 4.

⁹⁶ Исто, бр. 78, 3. VIII 1941. године, стр. 4.

⁹⁷ Исто, бр. 99, 27. VIII 1941. године, стр. 5.

⁹⁸ Ново време, бр. 166, 13. XI 1941. године, стр. 1.

и ограничењу слободе уписења.⁹⁹ Уредба је предвиђала обавезу рада за све од 17 до 45 година, и практично искључивала могућност одбијања посла. Тиме је трасиран пут за доцније увођење кулука.

У претходном одељку смо већ писали, а чини нам се потребним да и сада поновимо, да је оснивање Српске заједнице рада, фебруара 1942. године била најамбициознија мера у области социјално-економског организовања, проведена у време окупације. Она је требала, по замисли својих утемељивача, да учини крај класној борби и да означи почетак функционисања органске заједнице учесника у привреди.¹⁰⁰ Нови социјални систем је имао да почива: „на основама давнашњих облика породичне и племенске задружне идеје која је уобличена у заједници живота и рада.“¹⁰¹

Ни једног тренутка не би требало губити из вида, да су ови утопистички социо-економски пројекти објављивани у времену, у којем су увођене маркице за набавку јела и пића са шећером,¹⁰² и када се у малим огласима најтиражнијег листа, могла прочитати и оваква понуда: „дрстен брилијантски, мењам за брашно“.¹⁰³

*
* * *

Сама тема из области културе (у некаквом ужем смислу, који је тешко одредити), промишљана и разлагана на страницама „Новог времена“, почива на два фундамента: истицању у свакој прилици, континуитета немачко-српских културних веза и неговању духа ексклузивне националне културе.

Споро обнављање темељних културних институција у Београду и унутрашњости, привлачило је посебну пажњу хроничара збивања у култури. Трбало је да протекне више од једне године живота под окупационим режимом, па да Српско народно позориште отвори сцену на Позоришном тргу, Стеријиним, Кир Јањом.¹⁰⁴ Карактеристична је изјава управника Народног позоришта, Јована Поповића, којом жигоше састављаче предратних репертоара, због толерирања комада „са левичарском тенденцијом“¹⁰⁵. Та „лева грешка“, у новим условима, наравно није поновљена. Позоришним, једнако као и биоскопским, репертоаром владала су дела савремених немачких аутора, дакле аутора чије је творевине благословио нацизам. Током једном дужег периода широко је рекламиран филм, Јеврејин Зис, савременог немачког аутора, са основном поруком изразито анти-семитском.¹⁰⁶ Пошто се није могла изменити чињеница преузимања неких биоскопских сала (као и гимназијских зграда) од стране немачке војске, то се србовало на плану споредном, неважном. Славо-

⁹⁹ Исто, бр. 207, 31. XII 1941. године, стр. 3.

¹⁰⁰ Исто, бр. 248, 21. II 1942. године, стр. 3.

¹⁰¹ Ново време, бр. 248, 21. II 1942. године, стр. 3.

¹⁰² Исто, бр. 311, 10. V 1942. године, стр. 4.

¹⁰³ Исто, бр. 255, 1. II 1942. године, стр. 6.

¹⁰⁴ Исто, бр. 348, 21. VI 1942. године, стр. 3.

¹⁰⁵ Исто, бр. 102, 31. VIII 1941. године, стр. 5.

¹⁰⁶ Ново време, бр. 337, 9. VI 1942. године, стр. 4.

добитно је објављена измена имена биоскопа (наслеђених из пред-ратног периода) у имена која су одисала локалним колоритом.¹⁰⁶

О одразу просветних прилика у „Новом времену“, било је речи у другом одељку. Да овде само подсетимо на мисли које су у листу добиле запажен публицитет и на којима се темељила просветна политика владе под окупацијом. Пре свега, ту је Јонићево залагање за национализам, као основу васпитања¹⁰⁷ и одређење методе образовања, од стране једног активисте покрета за обнову Универзитета, као: „строго научног васпитања у сарадњи са српском националном идејом, новог социјалног поретка“¹⁰⁸.

*
* * *

Уредништво „Новог времена“ утиснуло је јасан идеолошки печат новог поретка и спортској страни листа. И на плану спорта, нацистичка Немачка била је узор. Величана је „снага воље и морала у немачком спорту“.¹⁰⁹ Спорт је схватан као надопуна осталим милитаристичким средствима, чији је циљ био биолошко јачање нације, ради победе у борби за простор са суседним народима. У складу са хваљеном теоријом државе — Левијатана, свеопштег надзиратеља и усмеривача свих функција народног живота, прокламована је и званично, уредба владе о државној контроли спортских организација.¹¹⁰

Спортска страна је својом трајном присутношћу у листу, требало да допринесе стварању опште атмосфере мира и сигурности. Јер о каквом рату може бити речи када се у Београду играју фудбалске утакмице пред препуним гледалиштем, а код Цареве ћуприје најбоља грла покушавају да изборе пехар својим власницима?. Априла 1942. године, у тренутку када је окупаторска управа, заједно са Недићевом владом, остварила готово потпуну пацификацију Србије, вест о отварању фудбалске сезоне у Београду, пред десет хиљада гледалаца, имала је да на очигледан начин потврди тријумф окупатора и њему подређене земаљске владе.¹¹¹

По потреби, спортске организације су укључиване у политичке кампање. У време објављивања антикомунистичког „Апела српском народу“ и Српски лоптачки савез се придружио осуди „комуниста и туђинских плаћеника“...¹¹²

II ДЕО

Од половине 1942. године до престанка излажења листа (октобра 1944. године)

У јуну 1942. године обим „Новог времена“ је готово преполовљен. Једно време се број страница колебао између четири и шест,

¹⁰⁷ Исто, бр. 65, 21. VII 1941. године, стр. 4.

¹⁰⁸ Понедељак, бр. 14, 3. XI 1941. године, стр. 4.

¹⁰⁹ Ново време, бр. 93, 21. VIII 1941. године, стр. 6.

¹¹⁰ Исто, бр. 281, 1. IV 1942. стр. 6.

¹¹¹ Понедељак, бр. 37, 20. IV 1942. године, стр. 3.

¹¹² Ново време, бр. 89, 16. VIII 1941. године, стр. 3.

да би најзад обим листа био трајно сведен на четири стране, односно на крају само на две. Лагано али незауостављиво, опадао је и квалитет листа. При томе имамо у виду његова спољна, техничка, а такође и унутрашња, суштинска обележја. Све то наравно, нужно условљава и другачији третман у разматрању овог другог, хронолошки протегнутијег дела „Новог времена“. Покушаћемо да, не поводећи се за шемом посебних одељака, осветлимо лик „Новог времена“ у периоду назначеном у наслову дела, континуираним и сажетим казивањем.

Јул 1942. године назначио је велике теме, бурно и опширно коментарисане у наредним месецима. Реч је наравно о великим офанзивама Осовине, управо тада опључетим, на јужном делу Источног фронта, и у Африци. Иако је овим опредељен изглед насловне стране листа за један дужи период, ми се, као и у ранијем излагању, нећемо посебно бавити одразом збивања на главним светским фронтима у „Новом времену“. Довољно је да већ реченом додамо констатацију како се ту радило о једноставном преношењу извештаја Немачке Врховне команде. Пропуштено је раније, а важно је истаћи, да је још од јесени 1941. године насловну страну новине о којој пишемо, „красило“ латинично слово В (Викторија), као знак (сматрало се) несумњиве и блиске немачке победе. „Победа Немачке — победа Европе!“, „Немачка победоносна на свим фронтима!“ и „у овоме знаку (знаку слова В — Н. Д.) подмлађује се стари свет!“ — гласиле су пароле које су чиниле неизоставни мото „Новог времена“ и које су лета 1942. године добиле свакако на тежини.

У сенци великих тема, текла је постојана кампања против Драже Михаиловића као највећег унутрашњег „проблема“, јер се сматрало да је „комунистичка неман прошла као ружан сан“.¹¹³ Извештаји о уништењу последњих партизанских одреда и група нестали су са страница листа још у мају 1942. године. Ширум земље власти су организовале зборове на којима се славило „добивање грађанског рата“.¹¹⁴ Но сада се оштрица кампање покренула ка „енглеским плаћеницима“,¹¹⁵ односно Дражи Михаиловићу. Сам Недић је југословенску владу у Лондону и Дражу Михаиловића означаио као „највеће гробаре Србије“.¹¹⁶ У последњим месецима 1942. године антидражиновска кампања је достигла врхунац. У ударном чланку, на насловној страни листа, Дража Михаиловић је од стране председника владе окарактерисан као: „зли дух, несин српског народа, ... први и највећи злотвор.“¹¹⁷ Свакако је то било у вези са општим погоршањем положаја осовинских трупа на фронту у Африци и пред Стаљинградом. Новембарско (1942. године) искрцавање англо-америчких снага у Мароку и Алжиру, отворило је перспективу таквих десантних подухвата и у области Јужне Европе, па је ваљало превентивно деловати против „британских плаћеника“, и у Србији. Уједно је, кроз формулацију министра унутрашњих дела, Танасија

¹¹³ Ново време, бр. 440, 7. X 1942. године, стр. 3.

¹¹⁴ Исто, 326, 27. V 1942. године, стр. 3.

¹¹⁵ Исто, 420, 13. IX 1942. године, стр. 3.

¹¹⁶ Исто.

¹¹⁷ Понедељак, бр. 71, 21. XII 1942. године, стр. 1.

Динића, понуђен читатељству, позитиван узор патриоте и родољуба. По тој одредби, прави српски патриота је онај, који је данас лојалан Немцима.¹¹⁸

Патриотизам је иначе бучно пропагиран, па је на том плану долазило и до извесних постигнућа, наравно у стварима које су биле ван основне матице живота. У коментарима велике изложбе коју је организовала Школа за примењену уметност из Београда, августа 1942. истицана је, као позитивна одлика, остварена доминација националног стила „у свима гранама занатства и индустрије“¹¹⁹. На сцени Уметничког позоришта владао је култ Јанка Веселиновића.¹²⁰ У осврту на јесењу изложбу (1942. године) београдских сликара, истакнуто је како имамо „уметност са српским обележјем“¹²¹, а поводом педесете годишњице од почетка рада, Стеван Мокрањац је слављен као: „творац нашег музичког национализма“.¹²²

На идеолошком плану и даље су настављени напори усмерени ка везивању искључивог национализма са социјалним теоријама изведеним из фашизма и нацизма. Посебно се радо инсистирало на фашистичкој тврдњи, да је у ауторитарном националистичком поретку, ликвидирана борба класа. Идеолог „Новог времена“ Дамјан Ковачевић истиче, као најбоље и најважније у фашизму, следеће: „наспрот борби класа, Мусолини је истакао паролу хармоније класа, наспрот диктатури пролетаријата, фашистичку државу, наспрот бољшевичко-англо-масонском интернационализму — динамички национализам.“¹²³

Жељена класна хармонија, имала се у Србији остварити успоставом задружне друштвене организације са доминацијом најбројнијег, сељачког елемента. Чежња за архајским формама друштва, била је проширена и на негдашње манире и старе адете. Тако се у хроници друштвених догађаја могло прочитати, да је чиновник дирекције за исхрану — Дирис, због одређених прекршаја службеног реда, кажњен батинама.¹²⁴ Оваква вест нипошто није била усамљена. Батинало се и због прељубе, ширења алармантних вести...

Привредна рубрика је у сивилу сталних окапања око сетве и жетве, изнедрила ипак и велику вест: отварање прве српске фабрике плутова.¹²⁵ Прву бразду су заорали министри Кујунџић, Веселиновић и Недељковић. Данима се славило велико постигнуће режима на привредном пољу. Стављен је у изглед и четворогодишњи план израде плутова. По себи се разуме, да је у времену већ развијене пољопривредне технике читава ова халабука око фабрике плутова, деловала гротескно, упркос ратним приликама.

Гротескно су деловале и фотографије попут оне, објављене у септембру друге ратне године, са легендом: „Београдски глумци ужи-

¹¹⁸ Ново време, бр. 516, 3. I 1943. године, стр. 3.

¹¹⁹ Ново време, бр. 396, 16. VIII 1942. године, стр. 5.

¹²⁰ Исто, бр. 445, 13. X 1942. године, стр. 4.

¹²¹ Исто, бр. 468, 8. XI 1942. године, стр. 5.

¹²² Исто, бр. 467, 7. XI 1942. године, стр. 3.

¹²³ Исто, бр. 458, 28. X 1942. године, стр. 2.

¹²⁴ Исто, бр. 467, 7. XI 1942. године, стр. 3.

¹²⁵ Исто, бр. 494, 9. XII 1942, стр. 3.

вају на Ади Циганлији“, и насмешеним ликом Олге Спиридоновић под шеширом направљеним од гуме аутомобилског точка.¹²⁶ Треба ли рећи, да су се управо тих месеци одвијале одлучне битке Другог светског рата. Осим фотографија и прилога о нашим популарним глумцима Ново време је често бележило и боравак немачких глумаца у Београду, пратећи такође континуирано све што се дешавало у немачком филму. Као извештај куртизане наводимо и то, да је посредством „нашег“ листа, шира српска јавност била обавештена у поодмаклом развоју телевизијске технике у Трећем Рајху.¹²⁷ Упоредо са вестима о великим биткама код Тобрука, Гвадалканала и на Волги и Кавказу, објављен је и податак, да је немачки „филм у бојама“, Златан град, видело више од 40.000 Београђана.¹²⁸

После дужег времена уљуљкивања у уверењу да је устаничка, партизанска плица, заувек превладана, јануара 1943. године Ново време је било принуђено да забележи сукобе са јаким „комунистичким“ групама унутар граница Србије.¹²⁹ Карактеристично је да током 1942. године није објављена ни једна једина реч о борбама које су партизанске снаге, односно НОВЈ, водиле у Босни и западним деловима Југославије уопште. Тек у фебруару 1943. године када се чинило да ће извођење операције Вајс, задати решавајући ударац тврдокорној герили, редакција Новог времена је почела да објављује извештаје званичне немачке агенције ДНБ, о операцијама у јужним деловима НДХ. „Комунистичке банде у Западној Босни пред уништењем“, гласио је наслов првог у низу сличних извештаја.¹³⁰ У коментару редакције истакнуто је да у операцијама осим Немаца, Италијана и снага НДХ, учествују и „домаћи четници“. ¹³¹ Пратећи итинерер немачких трупа у Западној Босни, Ново време се бавило и комбинацијама које су се у страниој штампи и у дипломатским круговима правиле, са Титом, Дражом и већ тада Шубашићем, као главним актерима. Но увек је подвлачено, како се то српског народа уопште не тиче.¹³² Будућност и миран сан српског народа је гарантовао Вермахт, подразумевало се. Да би се јавност учврстила у том уверењу, новине су биле преплављене најјавама, великих балетских поподнева, извештајима са дерби-утаковица БСК-а и неког од истакнутијих ривала, и најзад објавама праве вести: снимљен је први српски тон филм, (Невиност без заштите).¹³³

До које мере су званични београдски кругови били заслепљени антикомунизмом, сведочи начин извештавања о немачком заузимању места у Западној Босни током зимске офанзиве 1943. године. Немачке трупе су „ослободиле Гламоч“, гласио је један од тих извештаја.¹³⁴ Иначе, наглашено је како се „са чисто војног гледишта

¹²⁶ Ново време, бр. 417, 10. IX 1942. г. стр. 5.

¹²⁷ Исто, бр. 465, 5. XI 1942. г. стр. 3.

¹²⁸ Исто, бр. 473, 14. XI 1942., стр. 4.

¹²⁹ Исто, бр. 530, 22. I 1943, стр. 3.

¹³⁰ Исто, бр. 543, 6. II 1943, стр. 2.

¹³¹ Исто.

¹³² Ново време, бр. 571, 11. 3. 1943, стр. 3.

¹³³ Исто, бр. 549, 13. 2. 1943, стр. 4.

¹³⁴ Понедељак, бр. 85, 29. 3. 1943, стр. 1.

акција Драже и акција Тита“, имају сматрати за једну операцијску појаву.¹³⁵

У пролеће, марта месеца 1943. године за новог уредника „Новог времена“ дошао је Станислав Краков, нећак председника владе. До тада је он водио дневник „Обнову“. Уредничка екипа, осим дотадашњег главног уредника доктора Милоша Младеновића, деловала је углавном у непромењеном саставу, још од 1942. године. Дакле, за политички део је био задужен Раденко Томић, за домаћу хронику Драган Алексић, за привредни део Никола Алексић, за спорт Бора Кесић, за илустрације Светозар Грдијан. Власника издавача за Српско издавачко предузеће АД Драгомира Стојадиновића, заменио је Јован Тановић. Краков је и до тада користио „Ново време“ као трибину, али је сада, у читавој серији чланака, изложио своје виђење актуелне ситуације. Доктор Боко Слијепчевић, Танасије Дјнић, а нешто касније и Мирослав Спалајковић и Крста Цицварић, чинили су сталну и прву фалангу листа уз Станислава Кракова. Безрезервна оданост Недићу и његовој политици, била им је заједничка. На идејном плану, ту није било нових, у односу на дотадашњи ток написа у „Новом времену“, дисонантних нота. Слијепчевић је говорио о „духу наше царске прошлости“,¹³⁶ а Спалајковић се враћао у 1918, 1919. годину у Русији, и ту тражио корене и нашег комунизма... Мешали су се у написима интелектуалних корифеја, листа са тако надобудним насловом, мистика, сентиментална присећања старца и ако је реч о Крсти Цицварићу, панегирици „оцу Србије“ Милану Недићу. Уз све то, прослављан је Први мај, као „највећи празник човечанства“,¹³⁷ а као и увек, почасно место у листу је добио Хитлеров говор, у којем је као циљ рата наведена: „успостава праве социјалистичке заједнице“,¹³⁸ Немачка антиустанничка војна операција Шварц, добила је велики глумицијет у „Новом времену“. Ослањајући се искључиво на извештаје агенције ДНБ, дати су детаљни прилози појединих фаза операције, уз извештаје немачких ратних дописника са терена. Стилизација је била непромењена у односу на извештаје из зимске офанзиве немачких трупа. У примедбама редакције и војних коментатора, немачке трупе су увек „ослобађале“ места ситуирана у зони окршаја. За Дражу Михаиловића је речено да је побегао „на енглеској подморници“,¹³⁹ а истих дана, да би се предупредила помисао о могућем рефлектовању догађаја у „херцеговачко-црногорском кришу“ на прилике у Србији, видно је истакнута и обавест о почетку сезоне купања на Сави.¹⁴⁰

У извесном нескладу са општим нехајним „нас се то не тиче“ тоном, којим су коментарисане жестоке борбе у Босни, Херцеговини и Црној Гори, стоји објављивање потернице 21. 7. 1943. године за Јосипом Брозом Титом и Дражом Михаиловићем.¹⁴¹

¹³⁵ Ново време, бр. 593, 6. 4. 1943, стр. 1.

¹³⁶ Исто, бр. 617, 6. 5. 1943, стр. 3.

¹³⁷ Ново време, бр. 614, 1. и 2. 5. 1943, стр. 1.

¹³⁸ Понедељак, бр. 84, 22. 3. 1943, стр. 3.

¹³⁹ Ново време, бр. 660, 25. 6. 1943, стр. 1.

¹⁴⁰ Исто, бр. 659, 24. 6. 1943, стр. 4.

¹⁴¹ Исто, бр. 682, 21. 7. 1943, стр.

Чудно штрчи и појава америчког филма, „Вукови прерије“, у готово непроменљивој констелацији немачких, мабарских и италијанских филмова.¹⁴²

Карактеристична је и лагана, али постојана, промена односа према Дражи Михаиловићу и његовом покрету, видна већ након слома италијанског фашизма. Мирослав Спалајковић одаје признање Михаиловићу, као: „Србину и војнику“, али се вајка над тим што је он „оруђе у рукама енглеске команде у Каиру“.¹⁴³ Доцније је већ, покрету Драже Михаиловића, јавно признат статус једног од равноправних „српских табора“.¹⁴⁴ Промена односа према „југословенској војоци у отаџбини“, несумњиво је била условљена, пре свега, сломом Италије и великим немачким поразима на Источном фронту — гледано кроз призму великих светских догађаја, односно у перспективи догађаја на југословенском тлу — прокламовањем нове, југословенске владе, заједно са програмом корених друштвених реформи, извршено од стране револуционарних снага, у Јајцу новембра 1943. године. Након елиминације Италије из политичке игре на Балкану, Немци су покушали да Недићеву владу и све лојалне елементе у Србији вежу чвршће уз себе, стављањем у изглед политичке фузије црногорско-србијанског простора. „Ново време“ је нагло отворило „црногорску“ рубрику. Кривица за сва дотадашња прећуткивања, стављена је на Италију, док је запажено место добила изјава Вилхелмштрасе, о „психичкој, расној и народној повезаности Србије и Црне Горе“¹⁴⁵. У извештајима из саме Црне Горе глорификовала се борба локалних четника, па чак и федералиста, против партизана „комуниста“. Погибија четничког команданта Црне Горе, Баја Станишића, ожаљена је као велики губитак. Чланак објављен два месеца након острошког страдања четничког вођства Црне Горе, говорио је о: „епској смрти антикомунистичког борца, пуковника Баја Станишића“¹⁴⁶.

Једновремено са отварањем „црногорске“ проблематике, почела је и бесна кампања против одлука II заседања АВНОЈ-а. Титова влада је била означена као „директан орган Москве“¹⁴⁷ (оцена немачког извора), а јајачка скупштина је окарактерисана као „најновија лондонско-московска гротеска“¹⁴⁸. Ипак је јавност о тој „гротесци“ обавештена до најситнијих детаља. Објављена је на овај или онај начин садржина већине авнојских одлука, а такође су, мада уз малициозне коментаре, публикована имена чланова Националног комитета и Председништва АВНОЈ-а.¹⁴⁹

*
* *

¹⁴² Исто, бр. 686, 25. 7. 1943, стр. 7.

¹⁴³ Исто, бр. 718, 1. 9. 1943, стр. 3.

¹⁴⁴ Ново време, бр. 823, 1. и 2. 1. 1944, стр. 3.

¹⁴⁵ Исто, бр. 767, 28. 10. 1943, стр. 1.

¹⁴⁶ Исто, бр. 804, 10. 12. 1943, стр. 3.

¹⁴⁷ Исто, бр. 802, 8. 12. 1943, стр. 1.

¹⁴⁸ Исто, бр. 800, 5. 12. 1943, стр. 1.

¹⁴⁹ Исто.

У последњој години излагања, „Ново време“ је мало личило на истоимену новину из пролећа—лета 1941. године. Од априла 1944. године више и не можемо говорити о листу. Сведен на свега један лист, некадашњи централни дневник је самим својим изгледом речито говорио у каквим се приликама налази, од Немаца инсталирани режим, принуђен да на овом двостраном, све теже читљивом плакату, објављује своје пропагандне поруке. Из броја у број опадао је квалитет фотографије, новинарских прилога...

А још у јануару 1944. године, у само нешто бољим приликама, помпезно је објављено отварање Београдског Универзитета.¹⁵⁰ Настављена је током првих месеци, последње године излагања, жучна полемика „Новог времена“ са авнојским одлукама донесеним у Јајцу. Идеолозима листа посебно је сметала одлука о будућем федеративном уређењу државе. Истовремено, са презрењем су одбачене одлуке четничког конгреса, одржаног у селу Ба.¹⁵¹ Као савезних у борби против растуће снаге револуционарног покрета, који је уз то постигао и међународно признање, прихваћена је и емигрантска влада Божицара Пурића.¹⁵²

Већ смо описали стање у којем се лист налазио након априлског бомбардовања Београда. То је сада била само алкаво вођена хроника догађаја. Немачки десант на Дрвар забележен је са личним закашњењем,¹⁵³ једнако као и варшавска побуна.¹⁵⁴ Отварање Недићевог дечијег града у Крушевцу,¹⁵⁵ слављено као највеће постигнуће режима на социјалном плану, није могло да забашури утисак, који је производила појава све већег броја огласа, којима су куће, плачеви и радње, нуђени на продају, уз јевтине цене.¹⁵⁶

Продор НОВЈ у Србију, током лета 1944. године, постао је нарочито видан (гледано путем Новог времена) у септембру. Честа заклињања на верност краљу Петру II од стране Недића, високих функционера његове владе и аутора чланака у листу-плакату, била су додатни израз свеопште конфузије која је владала у апарату власти, чији је гласноговорник било „Ново време“.

Као куриозум забележимо да се и у таквим околностима у „Новом времену“ могла појавити вест, о тобожњем „напредку српског вођарства“.¹⁵⁷ Последња вест, која се односила на ратна збивања у српском простору, говорила је о „надирању совјетских брзих формација из српско-румунске граничне области северно од Гвоздених врата у простор северно и северозападно од Београда“.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Ново време, бр. 828, 11. 1. 1944, стр. 1.

¹⁵¹ Исто, бр. 858, 11. 2. 1944, стр. 2.

¹⁵² Исто, бр. 892, 16. 3. 1944, стр. 2.

¹⁵³ Исто, бр. 964, 8. 6. 1944, стр. 2.

¹⁵⁴ Исто, бр. 1024, 17. 8. 1944, стр. 1.

¹⁵⁵ Исто, бр. 985. 2. и 3. 7. 1944, стр. 2.

¹⁵⁶ Исто, бр. 973, 18. и 19. 6. 1944, стр. 5, 6.

¹⁵⁷ Ново време, бр. 1051, 17. и 18. 9. 1944, стр. 3.

¹⁵⁸ Исто, бр. 1066, 5. 10. 1944, стр. 1.

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА

Ново време 1941—1944. година.

Обнова — разни бројеви.

Политика 1935—1941. година, разни бројеви.

Време 1935—1941. година, разни бројеви.

«NOVO VREME» — contribution pour la monographie

Résumé

«Novo Vreme» (Le Temps Nouveau) a été le quotidien central dans le Serbie sous l'occupation de 1941 à 1944. Il a servi d'organe fondamental de l'administration des commissaires, de mai à août 1941, du gouvernement Nedić dans la période ultérieure entière et, finalement, en dernier lieu, mais non le moins important, de XXX l'administration de l'occupant.

Fondé avec de grandes ambitions, le journal a rassemblé autour de lui certaines plumes connues du journalisme yougoslave d'avant-guerre. Selon la conception de ses fondateurs, il devait remplacer les quotidiens «Politika», «Pravda» et «Vreme». Dans la base de son attitude idéologique se trouvait le nationalisme serbe exclusif, l'anti-communisme violent et l'anti-démocratie et l'anti-libéralisme invétérés. Démésurément glorifié a été le système nationaliste autoritaire, conjoint avec le puissant étatisme. Le modèle inspirant a été le système non-démocratique, édifié aux États de l'Axe. Par ce fait même a déjà été déterminé d'avance aussi le rapport envers les parties en conflit dans la guerre mondiale, ainsi qu'envers le mouvement insurrectionnel dans le pays. Le rapport envers le mouvement de Draža Mihajlović a évolué du rejet et de la réprobation, par une attitude relativement conciliante, jusqu'à l'offre ouverte d'alliance, devant la collision finale avec le flux du mouvement antifasciste.

Les rédacteurs du journal ont fait un considérable effort pour donner à Novo Vreme l'apparence d'un journal du temps de paix, en vue de contribuer aussi de cette façon-ci à l'apaisement et à la normalisation des conditions dans le pays. Avec le temps, à cause du développement objectif des événements, le journal avait des difficultés de plus en plus grandes à effectuer cette fonction essentielle.

A partir du milieu de l'année 1942, Novo Vreme est en décroissement permanent. Le volume et la qualité du journal sont sur la pente descendante irrétenable, pour arriver dans la dernière année de sa publication au niveau de l'affiche politique peu utilisable.

Tout de même, vu dans son ensemble, «Novo Vreme» reste une source importante et inéludable pour la connaissance de la situation de la Serbie sous l'occupation de 1941 à 1944, bien que, soulignons-le de nouveau, dans le présent travail le journal ne fût pas utilisé dans ce sens.

Il reste encore à dire que c'est un travail de pionnier. Il est superflu, aussi, de faire particulièrement ressortir que les monographies des journaux sont chez nous un genre historiographique et littéraire presque inexistant. Quant à «Novo Vreme» aussi, une bonne partie du travail reste à être exécutée. Il y entrerait, entre autres, aussi la solution de nombreux chiffres, initiaux et pseudonymes, par lesquels on signait les articles dans le journal. De toute façon aussi la tentative de reconstruire l'atmosphère spécifique dans laquelle agissaient les promoteurs et les rédacteurs du journal. A ces tâches devait répondre aussi la seconde version élargie du travail.